

Individet i sproget

Frans Gregersen og Randi Skovbjerg Sørensen
Københavns Universitet

Indledning

Sociolingvistik har fra grundlæggelsen af den Labovianske variationsmetode været en empirisk videnskab. Sprog studeres derfor i interaktion, men i modsætning til pragmatik eller konversationsanalyse er det karakteristisk for sociolingvistik at de interagerende individer er socialt karakteriserede. Sociale karakteristikker sker i form af indplacering i en gruppe, dvs. en gruppe som er defineret ved sociologisk signifikante kategorier, de såkaldte talervariable; social klasse, køn og etnicitet er de almindeligste. Dermed taber individet særtræk og bliver reduceret til at være en repræsentant for en bestemt samling af talervariable. I denne artikel går vi forsøgsvis den anden vej og forsøger at se på individet. Vi er begge både sociolingvister og sprogpsykologer og vil gerne bidrage til at balancen mellem det individuelle, sprogpsykologisk interessante, og det typiske, sociolingvistisk centrale, bliver tippet lidt mere over mod sprogpsykologien.

Må vi præsentere: Allan K

Allan K er en københavnsk middelklassemand (MK-mand) af etnisk dansk oprindelse. Han var informant i Projekt Bysociolingvistik

(Gregersen og Pedersen 1991) og blev som sådan interviewet første gang af Erik Møller i 1987. Anden gang blev Allan K interviewet af Frans Gregersen i 2006, dvs. næsten 20 år senere. Siden Allan K er født i 1952, var han 35 år første gang han blev optaget og 54 år anden gang.

Allan K er født ind i en opadstigende arbejderklassefamilie. Hans far var udlært smed, men endte som leder, og både Allan K. og hans yngre broder blev akademikere. For så vidt er han mønsterbryder og dermed netop atypisk.

Ud over de to interviews deltager Allan K i en samtale mellem faderen, broderen og Erik Møller optaget i 1987. I det følgende omtales enkeltinterviewet fra 1987 som U1 intv. (undersøgelse 1, interview) mens enkeltinterviewet fra 2006 omtales som U2 intv. Familiesamtalen omtales som U1 grp.

Allan K som individ og som type

Allan K er et individ. Det er vi alle. Han har en bestemt historie: I dette tilfælde adskiller han sig fra nogle af de andre der i undersøgelsen defineres som middelklasse, ved sin arbejderklassebaggrund. Vores tema er om det kan ses i de sproglige variationsmønstre vi finder. Kan vi finde det typiske for hans nuværende status som midaldrende mandlig middelklasse (akademiker) i slutstilling (det var han nemlig allerede i 1987) og/eller kan vi (også) se de særtræk som stammer fra hans særlige historie?

Vi har to sproglige variable som datagrundlag, det såkaldt flade a (Gregersen 2009, 2009a, 2011, Gregersen, Maegaard og Phrao 2009), dvs. en fonetisk variabel, og en leksikalsk semantisk variabel, nemlig kategorien bandeord (Rathje 2010). Vi arbejder med de tre ovenfor nævnte optagelser som råmateriale, men udbygger med en såkaldt diskurskontekstanalyse af optagelserne, dvs. en analyse som klassificerer data i seks dimensioner: samtaletype, interaktion, makrotalehandling, genre, aktivitetstype og udsigelse (se Gregersen, Beck Nielsen og Thøgersen 2009, Gregersen og Barner-Rasmussen 2011, Ag og Skovbjerg Sørensen fthc.). Særlig opmærksomhed vil vi vie genreanalysen – derfor omtales den nærmere nu.

Genreanalysen

Inden for genrer vil vi i artiklen se nærmere på variationer inden for følgende seks typer:

- *Narrativer* (Gna) er karakteriseret ved at de handler om et selvoplevet handlingsforløb der fortælles kronologisk, fremstilles som fortællerværdigt og ledsages af en evaluering.
- *Specifikke redegørelser* (Gsr) omfatter redegørelser for et selvoplevet, konkret forløb.
- *Generelle redegørelser* (Ggr) er beskrivelser af genkommende begivenheder eller rutiner.

Disse tre genrer dækker tilsammen hvad der kan betegnes som det *narrative felt*.

- *Soap Box* (Gsb) består af ét eller flere “politiske” udsagn som fremføres som et alment synspunkt.
- *Sladder og nedsættende omtale* (Gsl) er karakteriseret ved at ét eller flere træk ved en person eller gruppe beskrives og tillægges en negativ vurdering.
- *Refleksion* (Gre) dækker tale om begivenheder der har påvirket talerens liv, ledsaget af en evaluering af begivenhedens betydning.

Ikke alt i en optagelse kan placeres i en genre. Genreplacering finder kun sted når en passage opfylder kriterierne ovenfor. Der er derfor et skel mellem det der findes i en genre og så de passager der er udenfor. De sidste er de fleste.

Det såkaldt flade a

Allan K er som nævnt middelklassemand. Hvordan ser middelklasse mændenes mønster ud for den fonetiske variabel AN, det flade a? Det fremgår af Diagram 1.

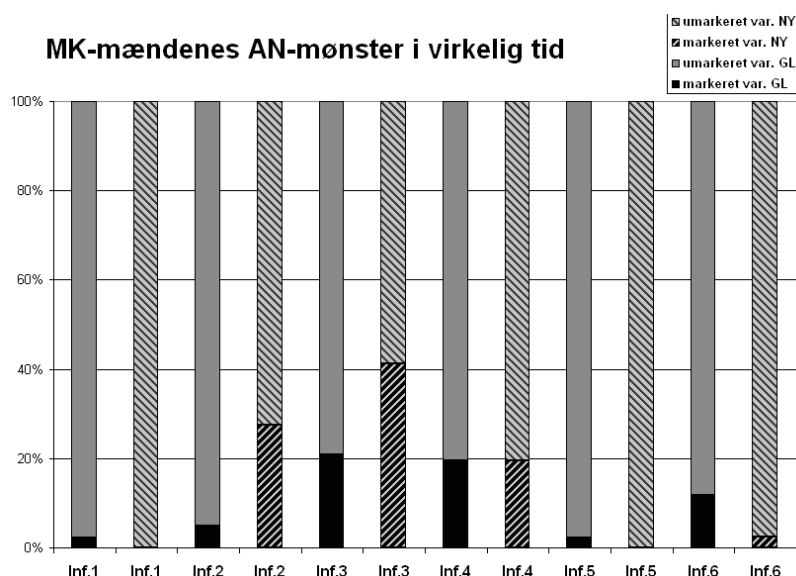

Diagram 1: De 6 informanter som tilhører gruppen af MK-mænd i de to optagelser (U1 (GL) og U2 (NY)). Allan K er informant nr. 3, hans broder informant nr. 2. Det flade a er den såkaldt 'markerede variant' i forhold til den 'umarkerede' mere åbne.

Dette er et billede af en heterogen gruppe. Tre mønstre er tydelige: Informanterne nr. 1, 5 og 6 har ikke mange flade a'er i U1 og så godt som ingen (1 og 5 har slet ingen) i U2. Informant nr. 4 har nøjagtig lige stor andel af flade a'er nemlig ca. 20 % (temmelig mange faktisk) i U1 og U2. Det tredje mønster er de to brødre. Både Allan K og hans broder har pænt store stigninger i virkelig tid, dvs. de har i modsætning til resten af gruppen relativt *flere* flade a'er i U2 end i U1. Men de er ikke ens, for i U1 har den yngste broder (informant 2) ikke videre mange flade a'er, men det har Allan K. Han har relativt flest flade a-kvaliteter i U1, men han har suverænt flest i U2. Han adskiller sig således ikke bare fra gruppen, men også fra sin broder, så en simpel læggen vægt på brødrenes baggrund i en arbejderklassefamilie giver ikke nogen forklaring. Et endnu mere udfordrende spørgsmål er hvorfor baggrunden ikke skulle slå igennem i U1 (Gregarer 2009:99f)? Hvis det var faderens indflydelse der viste sig i de relativt mange flade a'er, hvorfor skulle det så stige med årene?

Og hvordan så med genrerne?

I et forsøg på at komme nærmere på hvad der adskiller Allan K fra de andre MK-mænd, har vi udnyttet at netop Allan K er med i det såkaldt eksplorative korpus. Dette delkorpus af Sprogforandringscentrets efterhånden ganske omfattende korpus af optagelser som er annoteret i diskurskontekstuel, grammatisk og fonetisk henseende, består af 20 optagelser som er udvalgt så variationen inden for det større korpus mht. samtale typer og feltmetoder dækkes bedst muligt. Samtidig er det eksplorative korpus variantsat i fonetisk henseende (bl.a. netop mht. det flade a (AN-variablen)) fra optagelsens begyndelse til den slutter. Det betyder at samtlige korte (a)-lyd foran alveolær konsonant og nul er aflyttet af to uafhængige aflyttere og derpå efterhørt, hvor disse var uenige, af en tredje. Resultatet er at vi for Allan K's vedkommende har mulighed for at se sammenhænge mellem fx genre og brug af AN-variablens to muligheder, det flade og det lidt åbnere ('normale') korte a, i løbet af de to længere samtaler, U1 intv. og U2 intv., og i U1 grp.

Resultatet fremgår af tabellerne 1-3. I disse tabeller er genrerne forkortet som det fremgår af afsnittet ovenfor. Søjletitlen 'fladt (a) %' angiver antallet af flade a'er som en procentdel af samtlige mulige inden for de passager som er blevet kategoriseret som tilhørende den pågældende genre. Kolonnen med N angiver antallet af aflyttede (a)'er:

Genre	fladt (a) %	N
Gna	42 %	26
Ggr	8 %	34
Gsr	30 %	53
Gsb	44 %	23
Gsl	33 %	3
Gre	44 %	9
I Genre	30 %	148
Uden for G	28 %	458
TOTAL	29 %	606

Tabel 1. Allan K's brug af flade a'er i de forskellige genrer i U1 intv. og i passager som ikke tilhører nogen genre.

Genre	fladt (a) %	N
Gna	26 %	118
Ggr	20 %	25
Gsr	23 %	13
Gsb	23 %	31
Gsl	24 %	33
I Genre	25 %	220
Uden for G	26 %	272
TOTAL	25 %	492

Tabel 2. Allan K's brug af flade a'er i de forskellige genrer i U1 grp. og i passager som ikke tilhører nogen genre.

Genre	fladt (a) %	N
Gna	30 %	54
Ggr	40 %	70
Gsr	31 %	35
Gsb	33 %	42
Gre	31 %	13
I Genre	34 %	214
Uden for G	28 %	593
TOTAL	29 %	807

Tabel 3. Allan K's brug af flade a'er i de forskellige genrer i U2 intv. og i passager som ikke tilhører nogen genre.

Det fremgår af tabel 2 at gruppesamtalen viser et forbløffende jævnt mønster. Der er ingen forskel på de forskellige genrers andel af flade a'er, hvilket kunne bekræfte den ide der har været bærende for den Thelander-Gumperzske feltmetode (jf. Gregersen 2009b:11) at et flertal af velkendte samtalepartnere 'holder fast' på informanten så han eller hun taler 'som han (eller hun) plejer' – også selv om der er en feltarbejder til stede under optagelsen. I den forstand er gruppesamtalen et værdifuldt korrektiv til de sociolingvistiske interviews som vi ser resultater fra i tabellerne 1 og 3.

Samtidig er det jo ikke sådan at samtaleformen i sociolingvistiske interviews er ukendt eller for den sags skyld sjælden; vi deltager ganske ofte i samtaler med andre end vores nærmeste. På den baggrund er genrespredningen i Tabellerne 1 og 3 interessant. Særlig er tallene for Generel redegørelse (Ggr) bemærkelsesværdige. I Tabel 1 er andelen af flade a'er ekstremt lav i Ggr, både i forhold til det narrative felt (som således ikke udgør en enhed) og i forhold til alle andre passager, hvad enten disse tilhører andre genrer eller ligger uden for. Og bemærk at det ikke er fordi der er påfaldende få a'er i netop denne genre i netop dette interview; det fremgår af antalsangivelsen i sidste kolonne.

Men i Tabel 3, 19 år senere, er andelen af flade a'er *højere* i Ggr end i resten af det narrative felt og i alle andre passager i øvrigt hvad enten de er inden for eller uden for en genre. Der er med andre ord sket en højsignifikant udvikling af forholdet mellem flade a'er og Ggr i Allan K's livstid. Er det et faktum om ham eller er det generelt? Vi kan sammenligne med tallene for hele den generation af informanter fra København som Allan K tilhører, jf. Tabel 4.

	NARRATIVER		GENEREL REDEGØRELSE		SPECIFIK REDEGØRELSE		UDEN FOR GENRER
datasæt	fladt (a)%	N	fladt (a) %	N	fladt (a)%	N	fladt (a) %
Bysoc 1 U1	4 %	57	10 %	128	10 %	161	9 %
Bysoc 1 U2	12 %	41	10 %	123	11 %	106	9 %

Tabel 4. Andelen af flade a'er i de tre genrer der tilhører det narrative felt for alle informanter fra generation 1 i København (Bysoc 1), den generation Allan K tilhører. Både U1 og U2.

Det fremgår af Tabel 4 at dette er noget der er helt specielt for Allan K. Ikke alene er andelen af flade a'er generelt set væsentlig lavere, der er samtidig nøjagtig den samme andel af flade a'er i U1 og U2. Hvis vi skal nærme os en forklaring, skal vi derfor afklare hvilken status Ggr har i de to interviews Allan K deltager i, og sammenholde det med eventuelle ændringer i hans anvendelse af netop denne genre uden for samtaler af typen sociolingvistiske interviews. En mulighed er at se på om Ggr kunne være opfattet som en didaktisk genre. Hvis det

er tilfældet, skulle skiftet i Ggr kunne knyttes sammen med forskelle i opfattelsen af lærergerningen i 1987 og 2006. Eller måske har Allan K's opfattelse af selve genren Ggr ændret sig?

Det må stå som hypoteser til de videre undersøgelser. I mellemtiden kan vi gå til den anden udvalgte (type af) variabel. Bandeord.

Bandeord som leksikalsk semantisk variabel

Et karakteristisk træk ved vores informant, Allan K, er at han bander meget. Interessant er det at der kan ses et mønster i hvornår han typisk bander, i forhold til interviewtype, de introducerede genrer samt interaktionsstrukturer.

I enkeltinterviewet fra 1987 bander Allan K væsentligt mindre end i interviewet fra 2006; i 1987 er 0,87 % af informantens ord bandeord, i 2006 er det 1,19 %. Til gengæld bander han næsten lige så meget i gruppeinterviewet fra 1987 som han gør i 2006, nemlig 1,13 %.

I alle tre optagelser er det primært *sgu* han bruger, men også *fanden* og *fandeme* er forholdsvis frekvente. Desuden forekommer *edderhuggeme*, *eddermame*, *fandenedeme*, *fandmer* (3 gange og kun i U2 intv), *guddødeme*, *kraftedeme*, *satan* og *sateme* enkelte gange. Også *fuck* bruger han en enkelt gang i enkeltinterviewet fra 2006, men kun i sin omtale af de unges sprog; dermed afviger han altså ikke fra det man kunne forvente ud fra Rathjes (2010:152) undersøgelser som viser at det alene er de unge generationer der siger *fuck*. I det hele taget er der ikke stor variation i Allan K's brug af bandeord – i 2006 er det stadig *sgu* og *fanden* han siger – ligesom det var i 1987!

I forhold til interviewtype er det bemærkelsesværdigt at Allan K bruger signifikant færre bandeord i det første kvarter af interviewet end i det andet kvarter. I gruppesamtalen, hvor informanten kender de tilstedeværende rigtig godt (med undtagelse af interviewer), er der derimod ingen væsentlig stigning i antallet af bandeord fra det første til det andet kvarter af samtalen. Det understøtter et af resultaterne af (a)-analysen. Gruppesamtalen forløber anderledes og kan formentlig kategoriseres som en helt anden samtaletype, eller *speech event*, end de to interviews.

Samtalepartnerne må tilskrives betydning: Når Allan K er i selskab med nogen han kender rigtig godt, holder han ikke bandeordene tilbage; til gengæld holder han igen i begyndelsen af en samtale når han ikke kender samtalepartneren på forhånd. Det synes ikke urimeligt at antage at Allan K reducerer sit "bandeordsforbrug" i situationer hvor han føler han skal være høflig, men når han først er inde i en samtale, lader det til at have mindre at sige hvem han taler med. Dog har emnet betydning som vi skal se i det følgende.

Der er forskel mellem genrerne mht. andel af bandeord. I diagram 2 kan man se hvor stor en andel af de forskellige genrer han bander i. Eksempelvis bander Allan K én eller flere gange i samtlige de narrativer han leverer i enkeltinterviewet fra 1987, men kun i 85 % af narrativerne i gruppesamtalen fra samme år. Det fremgår også at når der er refleksion i en optagelse, så er der også mindst ét bandeord i passagen.

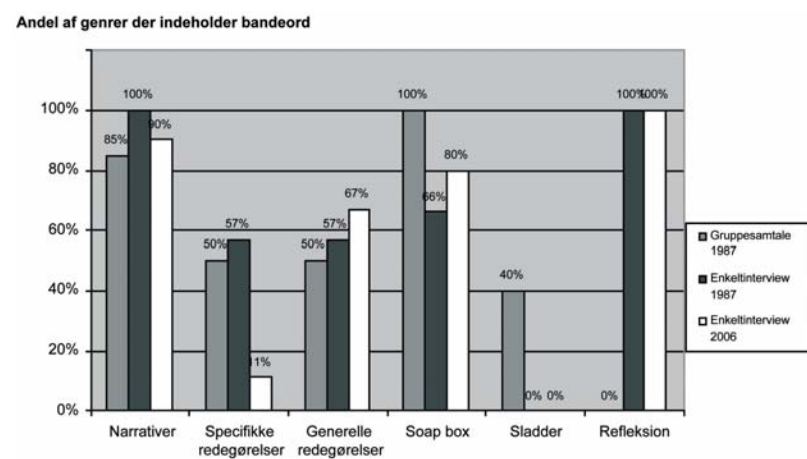

Diagram 2: Andelen af genrer med mindst ét bandeord i de tre optagelser.

Diagram 2 viser endvidere noget om det narrative felt. Allan K bander i væsentlig færre af de specifikke og generelle redegørelser end i narrativer; især ligger de specifikke redegørelser fra interviewet fra 2006 meget lavt. Det fremgår også at informanten hyppigt bruger bandeord når han ytrer holdninger (*soap box*) hvorimod bandeord ikke

er typisk for hans kategori 'sladder eller nedsættende omtale', som dog også kun forekommer i gruppesamtalen hvor han deler omgangskreds med dem han snakker med.

I diskurskontekstanalysen indgår en analyse af de *interaktionsstrukturer* som anvendes i optagelserne. Af disse interaktionsstrukturer er særligt 'monologer' og 'passager uden styring' interessante. 'Monologer' er kendetegnet ved at taleren styrer, og evt. også selv tager initiativ til hvad der tales om, og siger mindst 100 ord uden at andre har indflydelse på talens retning og indhold. 'Passager uden styring' er derimod kendetegnet ved at ingen af talerne styrer væsentlig mere end den anden, men derimod samarbejder om et fælles fokus i mindst tre turpar.

I diagram 3 kan man se hvor stor en andel af de passager der rubriceres under de forskellige interaktionsstrukturer Allan K bander i. Fx fremgår det at af alle Allan K's monologer i gruppesamtalen fra 1987 bander han én eller flere gange i 90 % hvorimod han kun bander i 68 % af passager uden styring. Her er der åbenbart tale om en forskel i virkelig tid, for de to optagelser fra 1987 adskiller sig fundamentalt fra den fra 2006 hvor forskellen er minimal. Til gengæld bander Allan K mere i 2006.

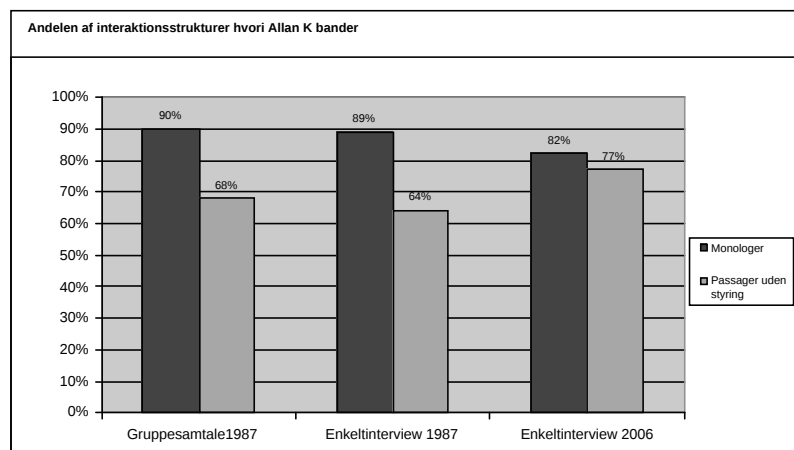

Diagram 3: Andelen af interaktionsstrukturer med mindst ét bandeord i de tre optagelser.

Vi har også i diskurskontekstanalysen taget stilling til om der er skift i *udsigelse*. Ved at optælle hvor hyppigt det forekommer at Allan K skifter udsigelse når han bander, kan det afgøres om han typisk bander når han citerer eller imiterer andre, og dermed altså tilskriver andre de bandeord han bruger¹: I gruppesamtalen fra 1987 er der 96 udsigelsesskift hvoraf der bandes i 12,5 %. I enkeltinterviewet fra samme år er der bandeord i 19,5 % af de 87 udsigelsesskift. Og i 2006 inkluderer 30,4 % af de 56 udsigelsesskift bandeord; det skal bemærkes at der som nævnt generelt bruges flere bandeord i dette interview. Det lader altså ikke til at være tilfældet at Allan K bander mere når han citerer eller imiterer andre – tværtimod. Langt de fleste bandeord står for Allan K's egen regning.

Allan K's sprogbrug lever op til det forventede – næsten

Flere undersøgelser viser at mænd bander mere end kvinder (jf. Rathje 2010). Allan K er født i 1952. I det nyeste interview (fra 2006) må han dermed betegnes som 'midaldrende'. Flere undersøgelser afkræfter fordommen om at unge skulle bande mere end midaldrende og ældre. Til gengæld viser undersøgelserne at unge og ældre typisk bruger forskellige bandeord. Fx siger Allan K som nævnt kun *fuck* en enkelt gang, og her er det med eksplicit henvisning til de unges sprogbrug. Således er dette ord ikke en del af Allan K's eget ordforråd.

Rathjes undersøgelse (2010) er bygget på generationsbegrebet. Der indgår tre generationer: unge, midaldrende og ældre. Rathjes (2010:153ff) undersøgelse viser at midaldrende bander mere når de taler med jævnaldrende, og særlig når de taler med unge, end når de taler med ældre. Allan K taler ikke i nogen af interviewene med en feltarbejder fra en ældre generation. Han er nogenlunde jævnaldrende med interviewerne fra både 1987 og 2006 (hhv. seks år ældre og tre år yngre end feltarbejderne). Igen passer resultatet her fuldstændig med Rathjes.

En af de talervariable som karakteriserer Allan K, og som umiddelbart synes at tale imod at han skulle bande så meget som han

¹ Analysen af hvornår der er udsigelsesskift, er baseret på udskriften af interviewet.

faktisk gør, er at han er fra middelklassen og har en videregående uddannelse. Undersøgelser (jf. Rathje 2010:144-145) viser at brug af bandeord er mest udbredt blandt folk fra en lav socialklasse og med et lavt uddannelsesniveau. Allan K afviger altså her fra det forventede. Forklaringen kunne jo være at han kommer fra et arbejderklassehjem og derfor i en vis forstand er mønsterbryder. Måske identificerer han sig snarere med arbejderklassen end med folk i middelklassen? Man kan ikke vide om han er bevidst om at hans sprogbrug minder mere om arbejderklassens end middelklassens, men det at han holder igen med bandeordene i begyndelsen af en samtale med en fremmed, kunne tyde på at han, bevidst eller ubevidst, kan kontrollere sit bandeordsforbrug, så det tilpasses situationsdefinitionen. Det kunne fx være interessant at undersøge hvordan Allan K taler i forskellige arbejdsrelaterede situationer. Men det ville være en helt ny undersøgelse – som vi forhåbentlig kan vende tilbage til om nogle år.

Afslutning

Vi har fulgt Allan K gennem to sproglige områder, et fonetisk og et semantisk. Ingen af de to prøveboringer foregiver at resultere i andet end en håndfuld materiale til den mosaik som et sociolingvistisk portræt altid må være. Det afgørende er at det ikke alene er de klassiske sociologiske karakteristika, talervariablene, der afgør hvordan individer taler. Hvert individ har sit eget mønster som kan følge, eller afvige fra, det forventede ud fra de talervariable der nok karakteriserer, men altså ikke udtømmer det.

Litteratur

- Ag, Astrid & Randi Skovbjerg Sørensen (2011) uden titel, ms om diskurs-kontekstanalyse og generationsforskelle, Forthcoming.
- Gregersen, Frans (2009) To brødre – to søstre. *I mund og bog. 25 artikler om sprogtilegnet Inge Lise Pedersen på 70-årsdagen d. 5. juni 2009*. Hovmark, Sletten og Gudiksen (red.). København: Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet:87-102.

- (2009a) Hvad ved vi – om det såkaldt “flade” a? *Sprogvidenskab i glimt. 70 tekster om sprog i teori og praksis*. Farø, Holsting, Larsen, Mogensen og Vinther (red.). Odense: Syddansk Universitetsforlag: 17-25.
- (2009b) The Data and Design of the LANCHART Study. *Acta Linguistica Hafniensia* 41:3-29.
- Gregersen, Frans og Inge Lise Pedersen (red.) (1991) *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*. Part one. (Institut for dansk Dialektforsknings publikationer, Serie A nr.30). København: C.A.Reitzel.
- Gregersen, Frans, Søren Beck Nielsen og Jacob Thøgersen (2009) Stepping into the same river twice: on the discourse context analysis in the LANCHART project. *Acta Linguistica Hafniensia* 41:30-63.
- Gregersen, Frans, Marie Maegaard og Nicolai Pharao (2009) The long and short of (æ)- variation in Danish – a panel study of short (æ)-variants in Danish in real time. *Acta Linguistica Hafniensia* 41:64-82.
- Gregersen, Frans og Michael Barner-Rasmussen (2011) The Logic of comparability: On genres and phonetic variation in a project on language change in real time. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory* 7/1:7-36.
- Holmberg, Henrik (1991) The sociophonetics of some vowel variables in Copenhagen Speech. Gregersen and Pedersen (eds.): *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*. Part one. (Institut for dansk Dialektforsknings publikationer, Serie A nr.30). København: C.A.Reitzel: 107-239.
- Rathje, Marianne (2010) *Generationssprog. Dansk Sprognævns skrifter 43*. København: Dansk Sprognævn.